

نقش بازارچه‌های مرزی در موازنه‌سازی و تقارن فضای اقتصادی مناطق مرزی ایران مطالعه موردی: بازارچه مرزی مریوان

حیدر لطفی

دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه آزاد اسلامی گرمسار

(دریافت: ۱۳۹۷/۰۳/۲۰ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۸/۰۷)

The role of border markets in balancing and converging the economic space of Iran's border regions with other regions (Case study: Marivan border market)

Heidar Lotfi

Associate Professor, Department of Geography, Islamic Azad University, Garmsar

(Received: 10/June/2018 Accepted: 29/Oct/2018)

چکیده

بازارچه‌های مرزی از جمله مولفه‌های تأثیرگذار بر موازنه و تقارن فضای اقتصادی بین مناطق مرزی ایران با سایر مناطق است که این موازنه می‌تواند دارای تأثیرات مثبت و منفی به ترتیب برای خود منطقه و کل کشور باشند. سؤال اصلی مقاله حاضر این است که بازارچه‌های مرزی ایران و مشخصاً بازارچه مرزی مریوان چگونه می‌توانند در موازنه و تقارن اقتصادی مناطق مرزی ایران با سایر مناطق نقش همگرا و همپوشان داشته باشند؟ در این مقاله با استفاده از مدل سوات تلاش خواهد شد با طبقه‌بندی و تحلیل شاخص‌های درونی و بیرونی و نیز بررسی توانایی‌ها، کاستی‌ها، فرصت‌ها و تهدیدات اقتصادی بازارچه‌های مرزی برای موازنه و تقارن فضای اقتصادی مناطق مرزی ایران با سایر مناطق به تحلیل و بررسی نقش بازارچه‌های مرزی در موازنه سازی فضای اقتصادی مناطق مرزی ایران با سایر مناطق پرداخته شود و برای سنجش وزن سنجه‌ها نیز از فرایند تحلیل سلسله مراتبی (AHP) استفاده خواهد شد. نتایج این مقاله نشان می‌دهد که استراتژی مطلوب موازنه و تقارن فضای اقتصادی مناطق مرزی ایران با سایر مناطق استراتژی‌های رقابتی است. در این استراتژی هدف این است که روش‌هایی استفاده شود تا با استفاده از نقاط قوت داخلی از تأثیر منفی تهدیدات خارجی مثل قاچاق کالا جلوگیری شود و حتی سعی شود تهدیدات را از بین ببرند. این راهبرد مربوط به وضعیت خارجی بازارچه‌های مرزی است و نقاط منفی (تهدیدات پیش‌روی) آن را در ارتباط با بیرون ارزیابی می‌کند. هدف این راهبرد تا حد امکان کاهش تهدیدها است.

Abstract:

Border markets are among the variables that affect the balance of economic space between the border regions of Iran and other regions of the country. The process of balancing can have positive and negative effects on the border regions and the rest of the country. The main question of the present study is that how can the Iranian border markets, specifically Marivan border market have a converging and overlapping role in balancing the other economic spaces of Iran? The present study attempts to apply the SWOT model by classifying and analyzing the internal and external factors as well as considering the economic strengths, weaknesses, opportunities, and threats of the border markets to be balanced with the other economic spaces of Iran. To determine the weight of criteria, Analytica Hierarchy Process (AHP) was applied. Results of the present study indicate that the optimal strategies to make a balance between border markets and other economic regions of the country are competitive strategies. The main goal of such strategies is to apply specific methods to prevent and eliminate the external threats (such as goods smuggling) by internal strengths. This strategy is related to the external situation of border markets that evaluates the negative points (the threats ahead) related to the outside. The goal of this strategy is to reduce the threats as much as possible.

Keywords: Border markets, balance and symmetry, border regions, Marivan border market.

واژه‌های کلیدی: بازارچه‌های مرزی، موازنه و تقارن، مناطق مرزی، بازارچه مرزی مریوان.

مقدمه

در مرزهای بسیاری از جوامع در حال توسعه، سطح قابل توجهی از نیاز مردم از طریق مبادلات مرزی آنان تأمین می‌شود. با اینکه این گونه مبادلات به صورت غیررسمی و محلی است اما نقش پراهمیتی در مبادلات میان این کشورها داشته و باعث بهبود زندگی ساکنین نقاط مرزی می‌شود. توجه به چنین مبادلات و داد و ستدهایی در نوع خود، افزایش و توسعه همکاری‌های متقابل اقتصادی، گسترش بازارهای محلی، ایجاد صلح و ثبات در مناطق مرزنشین و در بهبود امنیت در این مناطق، بهبود زیرساخت‌ها و خدمات مورد نیاز منطقه و حتی کشور را به همراه دارد. بازارچه‌های مرزی از دیرباز به عنوان یکی از اهرم‌های مهم در ایجاد اشتغال و درآمدزایی برای مرزنشینان محسوب می‌شدند. این بازارچه‌ها که در پیچه‌ای برای توسعه روابط تجاری با کشورهای هم‌جوار هستند، می‌توانند تأثیر چشمگیری در رونق فعالیت‌های اقتصادی منطقه و کشور داشته باشند (پاشالو و دیگران، ۱۳۹۳: ۱۲۰).

مناطق مختلف ایران به دلیل تفاوت در موقعیت مکانی، آب و هوا و منابع طبیعی تجدیدپذیر و تجدیدناپذیر و عوامل فرهنگی و تاریخی، لزوماً از یک سطح توسعه برخوردار نیستند. اگر تولید ناخالص داخلی^۱ سرانه را معیار دسته‌بندی استان‌ها قرار دهیم، می‌توان آن‌ها را در سه گروه طبقه‌بندی کرد. البته در صورتی که در گروه‌بندی استان‌ها، تولید ناخالص سرانه را با نفت در نظر بگیریم، جایگاه استان‌ها تغییر خواهد کرد؛ بدین معنی که استان‌های کهگیلویه و بویراحمد و خوزستان به ترتیب، رتبه اول و دوم را کسب خواهند کرد و استان ایلام نیز به جایگاه پنجم ارتقا خواهد یافت. بدین ترتیب استان‌های قزوین و هرمزگان به گروه دوم استان‌ها خواهند پیوست. از آنجا که بخش عمده درآمدهای نفتی استان‌ها در آنجا به مصرف نمی‌رسد، تأثیر مهمی بر درآمد سرانه‌ای که عاید ساکنان استان می‌شود، ندارد (امیر احمدی، ۱۳۷۵: ۱۷۱). ضمناً به دلیل خصلت جزیره‌ای صنعت نفت و گاز، این فعالیت‌ها تقاضای عمده‌ای برای کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای تولید شده در استان‌ها ندارند. به دلایل فوق، بهتر است طبقه‌بندی استان‌ها را بدون در نظر گرفتن نفت و گاز در تولید ناخالص داخلی آن‌ها انجام دهیم. نتایج این طبقه‌بندی را می‌توان به شرح زیر توضیح داد:

گروه اول، استان‌های توسعه یافته کشور: در این گروه، استان‌هایی قرار دارند که تولید ناخالص داخلی سرانه آن‌ها بیش از ۵۰ میلیون ریال بوده است. گفتنی است که رقم اخیر نزدیک به میانگین تولید ناخالص داخلی کشور بدون نفت به قیمت جاری در سال ۱۳۸۹ است (که معادل ۵۳/۱ میلیون ریال بود). این استان‌ها به ترتیب میزان تولید سرانه، عبارت‌اند از: تهران، بوشهر، سمنان، یزد، مرکزی، اصفهان، مازندران، قزوین، هرمزگان و خوزستان. میانگین تولید سرانه ناخالص داخلی این استان‌ها ۷۲/۴ میلیون ریال است که ۳۶/۵ درصد بیشتر از میانگین کشور است. در این گروه ۱۰ استان قرار دارند که سهم آن‌ها از جمعیت، مساحت و تولید ناخالص داخلی کشور، به ترتیب ۴۵/۳، ۳۵/۵ و ۶۱/۷ درصد است (بختیاری، ۱۳۸۱: ۱۸۶).

گروه دوم، استان‌های در حال توسعه: استان‌هایی در این گروه قرار دارند که در سال ۱۳۸۹، تولید ناخالص داخلی سرانه آن‌ها بین ۴۰ تا ۴۴ میلیون ریال بوده است. فاصله تولید ناخالص داخلی سرانه این استان‌ها از همدیگر چندان زیاد نیست و در مجموع، گروه همگنی را تشکیل می‌دهند. این استان‌ها، به ترتیب سطح تولید سرانه، شامل آذربایجان شرقی، کرمان، گیلان، خراسان رضوی، زنجان، قم، فارس و کرمانشاه است. میانگین سطح تولید سرانه این استان‌ها در حدود ۴۱/۵ میلیون ریال است که در مقایسه با گروه اول ۴۲/۸ درصد کمتر از آن‌ها و در مقایسه با میانگین ملی ۲۱/۸ درصد کمتر از آن است. در این گروه هشت استان قرار دارند که سهم آن‌ها از جمعیت، مساحت و تولید ناخالص داخلی کشور، به ترتیب ۳۱/۷، ۳۳/۲ و ۲۴/۸ درصد است (قرخلو و حبیبی، ۱۳۸۵: ۸۳).

گروه سوم استان‌های کمتر توسعه یافته: استان‌هایی که میزان تولید سرانه آن‌ها کمتر از ۳۸ میلیون ریال است، در این گروه قرار دارند. این استان‌ها به ترتیب تولید سرانه، عبارت‌اند از همدان، خراسان جنوبی، خراسان شمالی، چهارمحال و بختیاری، اردبیل، گلستان، کهگیلویه و بویراحمد، ایلام، لرستان، کردستان، آذربایجان غربی و سیستان و بلوچستان. میانگین تولید ناخالص سرانه این گروه از استان‌ها، معادل ۳۱ میلیون ریال است که به ترتیب ۹/۶۷ درصد و ۹/۴۳ درصد از گروه اول و دوم کمتر است. در این گروه ۱۲ استان کمتر توسعه یافته کشور قرار دارند که تولید سرانه آن‌ها کمتر از نصف میانگین کشور است. سهم این استان‌ها از جمعیت، مساحت و تولید ناخالص داخلی کشور به ترتیب

1 . Gross domestic product (GDP)

۲۳، ۳/۳۱ و ۴/۱۳ درصد است (محمودی، ۱۳۷۰: ۱۰۲).

در حال حاضر، طبق آخرین تقسیمات کشوری، ۱۲ استان کشور در مرزها قرار گرفته که دارای مرز خشکی با کشورهای هم‌جوار است. ۱۶ استان سیستان و بلوچستان، خراسان جنوبی، خراسان رضوی، خراسان شمالی، گلستان، مازندران، گیلان، اردبیل، آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، کردستان، کرمانشاه، ایلام، خوزستان، بوشهر و هرمزگان در حاشیه کشور واقع شده‌اند که هم‌اکنون میلیون‌ها نفر از جمعیت کشور را در خود جای داده‌اند. طبق سرشماری‌ها در ۱۳ استان مرزی کشور که دارای مرز خشکی است نزدیک به ۳۵ میلیون نفر زندگی می‌کنند. در صورت احتساب جمعیت استان‌های دارای مرز آبی مازندران، هرمزگان و بوشهر به این آمار، جمعیت کل استان‌های مرزی به نزدیک به ۴۰ نفر بالغ می‌شود (مشکینی و دیگران، ۱۳۹۶: ۱۷۰).

فقدان اشتغال پایدار و ضعف زیرساخت‌ها، فاصله جغرافیایی و بعد مسافت استان‌های مرزی با مرکزیت کشور (سعیدی، ۱۳۹۲: ۱۸) باعث شده تا برخی از مناطق مرزی به محل نسبتاً مناسبی برای تجارت غیر رسمی کالا بدل شوند. کمبود امکانات، ضعف در زیرساخت‌های رفاهی، توسعه نیافتگی و محدودیت فرصت‌های شغلی در استان‌های مرزی، مؤید توزیع نامتوازن و نامتعادل امکانات در این مناطق در مقایسه با کلان‌شهرهایی همچون تبریز، اصفهان، تهران، البرز، مشهد و... است. توزیع نامتوازن فرصت‌ها و سرمایه‌گذاری‌های صورت گرفته در سال‌های اخیر برای ایجاد صنایع و اشتغال در استان‌ها نه تنها باعث مهاجرت اجباری صدها هزار نفر از استان‌های مختلف به کلان‌شهرها شده است، بلکه باعث شده تا جمعیت باقی مانده در استان‌های کمتر برخوردار از فرصت سرمایه‌گذاری‌های مؤثر نیز اغلب با بیکاری بالا و نبود فرصت‌های شغلی مواجه باشند (علینقی، ۱۳۷۸: ۱۲۷).

در ادبیات پژوهش‌های اقتصاد مقایسه‌ای، فردریک لیست^۱ از معروف‌ترین اقتصاددانان ملی‌گرای آلمانی که یکی از بنیان‌گذاران مکتب تاریخی^۲ و مکتب ملی‌گرایی و نیز یکی از منتقدان بسیار جدی مکتب کلاسیک‌ها^۳ نام برده می‌شود (Tribe, 2002: 15). نظرات اساسی لیست از ایده مقایسه‌ای است؛ که میان توسعه اقتصادی سه کشور

انگلستان، ایالات متحده و آلمان انجام داده است: به نظر فردریک لیست (Shafaeddin, 2000: 10) تاریخ نشان می‌دهد که کشورهای که دارای شرایط مساعد پیشرفت بودند، پنج مرحله از مراحل تکامل را طی کرده‌اند:

۱- مرحله بدوی: که افراد جامعه با چیدن میوه درختان و شکار حیوانات زندگی می‌کنند.

۲- مرحله شبانی: افراد از طریق دامداری و پرورش حیوانات زندگی می‌کنند.

۳- مرحله کشاورزی؛ در این مرحله از تمدن، زمین مورد بهره برداری قرار گرفته و افراد جامعه از طریق کشت و زرع، معیشت خود را تأمین می‌کردند (Ibid., 2000: 12).

۴- مرحله کشاورزی و صنعتی؛ کشاورزی همگام با فعالیت‌های صنعتی توسعه می‌یابد.

۵- مرحله کشاورزی، صنعتی و بازرگانی؛ که علاوه بر دارا بودن مراحل قبل، از فعالیت‌های مهم تجاری برخوردار است که همان مرحله اقتصاد جامع است. سیستم مبادله آزاد برای سه مرحله اول تمدن کافی است؛ ولی برای این که از مرحله سوم به چهارم برسیم، یک رژیم حمایتی، لازم و ضروری است. ولی به مجرد این که کشور از لحاظ اقتصادی قوی و قادر به رقابت گشت، برگشت به آزادی مبادله لازمه توسعه تجارت و مبادلات بین‌المللی است (Ibid., 2000: 13).

به نظر لیست، آلمان، در چنین شرایط گذار قرار دارد و نمی‌تواند صنعت خود را بدون دارا بودن یک سیستم حمایتی، در رقابت با کالاهای انگلیسی توسعه ببخشد و همان طور که ملاحظه شد سیاست حمایتی، یک سیاست موقتی و محدود است و این سیاست، فقط در دوره صنعتی شدن قابل استفاده است (Pires & Pontes, 2015: 20). به عقیده لیست، بسط و توسعه صنایع، مزایا و محاسنی دارد. کشوری که اساس فعالیتش بر کشاورزی باشد، همواره دست خوش رکود و کاهش درآمدی خواهد بود. در صورت افزایش جمعیت، فعالیت کشاورزی قادر به تأمین اشتغال مکفی و رضایت‌بخش نفوس اضافی نخواهد بود و سرانجام کار چنین کشوری به فقر و انحطاط خواهد رسید. به نظر او توسعه صنایع، بیش از همه به نفع خود کشاورزان است، چرا که از طریق ازدیاد درآمدها، سبب افزایش محصولات کشاورزی و در نتیجه ارتقاء رونق کسب و کار می‌شود. لیست که برای توسعه صنایع، هوادار جدی یک سیاست حمایت از مصنوعات ملی بود،

1. Friedrich List

2. Historical school of economics

3. Classical economics or classical political economy (also known as liberal economics)

بسیار فراتر از ارزش مبادله و ارزش مصرف است؛ که شعار اصلی کلاسیک‌ها است. وی هدف علم اقتصاد را حرکت برای حل و فصل مسائل و مشکلات ملی می‌دانست و دیدگاه خصوصی‌نگر کلاسیک را در این رابطه رد می‌کرد. لیست برای حضور دولت در اقتصاد، اهمیت زیادی قائل است و موقعیت هر کشور در امور اقتصادی را به اعمال سیاست‌های اقتصادی دولت مرتبط می‌سازد (Watson, 2012: 15).

لیست افق بینش نویسندگان کلاسیک را با قرار دادن مفهوم عمران متحرک و متحول ملت‌ها به جای عمران در حال ایست و سکون وسعت بخشید و بدین سبب در مباحث تجارت بین‌المللی همان اندیشه و نگرانی را وارد ساخت که سیموندی^۲ در سیاست اقتصادی داخلی وارد کرده بود: یعنی نگرانی درباره‌ی کیفیات ترقی و پیشرفت اقتصادی، منتهی به جای آنکه مانند سیموندی طالب کندی سیر ترقی باشد خواهان تسریع آن است و به همین جهت دولت را موظف می‌کند که با تقویت نیروهای مولد، منابع عمران و ترقی آینده‌ی کشور را تأمین کند. وسیله‌ی پیشنهادی لیست یعنی حمایت از طریق عوارض گمرکی ممکن است روزی نامناسب جلو کند، ولی اصل فکر یعنی اعتقاد به تکلیف دولت در پاسداری منافع آینده‌ی ملت همچنان باقی و پابرجا خواهد ماند (Paul & Amawi, 2013: 150).

استان کردستان به لحاظ دارا بودن پتانسیل‌های خوب از جمله آب و خاک و معادن می‌تواند در زمینه تولیدات صنعتی رشد و توسعه یابد. با وجود این همه امکانات و مواهب خدادادی، شاخص‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی کردستان، همچنان در مرتبه‌های آخر استان‌های کشور قرار دارد (بهرامی، ۱۳۹۶: ۷۰). سؤال اصلی مقاله حاضر این است که بازارچه‌های مرزی ایران و مشخصاً بازارچه مرزی میروان چگونه می‌توانند در موازنه و تقارن اقتصادی مناطق مرزی ایران با سایر مناطق نقش همگرا و همپوشان داشته باشند؟

مواد و روش‌ها

در این مقاله با استفاده از مدل سوات تلاش خواهد شد با طبقه‌بندی و تحلیل فاکتورهای درونی و بیرونی و نیز بررسی توانایی‌ها، کاستی‌ها، فرصت‌ها و تهدیدات اقتصادی بازارچه‌های مرزی برای موازنه و تقارن فضای اقتصادی مناطق مرزی ایران با سایر مناطق به تحلیل و بررسی نقش بازارچه‌های مرزی در

کاربرد همین شیوه را در مورد کشاورزی، مطابق مصلحت نمی‌دانست. تنها راه رشد، توسعه و نمو نیروهای تولیدی ملت‌های ضعیف، حمایت از ایشان در مقابل رقابت خارجی است. ولی این حمایت، باید نه عمومی باشد و نه دائمی؛ بلکه باید به مرحله بسط و توسعه اقتصادی ممالک و پیدایش و نمو آن‌ها محدود شود (Ibid., 2015: 20).

لیست جهات نظر تازه و مثمیری وارد سیاست اقتصادی کرد. وی برخلاف نویسندگان قرن ۱۸ انسان را به طور کلی در مقابل جامعه‌ی نوعی قرار نداد. بلکه با توجه صحیح‌تری به واقعیت امور، فرد انسانی را مانند عضوی از یک ملت در نظر گرفت و بدین ترتیب بینش با ارزشی وارد ساحت علم کرد که شاید هنوز هم نتیجه‌گیری کامل از آن نشده است. او با تشخیصی درست نشان داد که ملت‌ها تنها اجتماعات سیاسی و اخلاقی نیستند که تاریخ آن‌ها را به وجود آورده باشد، بلکه در عین حال اجتماعات اقتصادی هم هستند. هم چنان که به هم پیوستگی اخلاقی و عاطفی مردم، ملت را از لحاظ سیاسی نیرومند می‌سازد، به همان ترتیب همبستگی اقتصادی آن، موجی افزایش نیروی تولیدی هر یک از افراد و توانگری عمومی ملت می‌شود. بدانسان که حکومت عهده‌دار حفظ وحدت سیاسی کشور است به همان کیفیت موظف است وحدت اقتصادی آن را پاسداری کند و برای اجرای این وظیفه منافع محلی را تابع منافع عمومی ملت قرار بدهد و آزادی مبادلات را در داخله‌ی کشور حفظ کند و شبکه‌ی راه‌های آهن و راه‌ها و ترعه‌ها را بر طبق برنامه‌ی مملکتی تنظیم نماید و بانک مرکزی ناشر پول تأسیس کند و قوانین اقتصادی و بازرگانی یکسان برای تمام کشور مقرر بدارد و غیره (Daastøl, 2011: 50).

یکی از انتقادات لیست به مکتب کلاسیک‌ها^۱ عقیده آن‌ها به وجود قوانین اقتصادی جهان‌شمول مبتنی بر فردگرایی است. به نظر وی، منافع ادعایی آزادی تجاری مورد نظر اسمیت و دیگر کلاسیک‌ها، جهان‌شمول نبوده، بلکه هر کشور با توجه به شرایط خاص خود و با وضع تعرفه باید از محصولات داخلی حمایت کند. لیست نگرش مادی‌گرایانه مکتب کلاسیک را نیز نقص جدی این مکتب تلقی می‌کرد. از نظر او قدرت مولد یک ملت، شامل فرهنگ، مذهب و عناصر مهم دیگری است؛ که رابطه این عناصر با یکدیگر، تنها یک رابطه مادی و فنی نیست. به نظر لیست، زندگی،

1. Classical economics or classical political economy (also known as liberal economics)

2. Jean Charles Léonard de Sismondi

موازنه سازی فضای اقتصادی مناطق مرزی ایران با سایر مناطق پرداخته شود و برای سنجش وزن سنجها نیز از فرایند تحلیل سلسله مراتبی (AHP) استفاده خواهد شد.

بر اساس ماده ۲۲ مقررات صادرات و واردات مصوب هیئت وزیران بازارچه مرزی محوطه ای است محصور واقع در نقطه صفر مرزی و در جوار گمرکات مجاز به انجام تشریفات ترخیص کالا یا مکان‌هایی که طبق تفاهم‌نامه‌های منعقد

شده بین جمهوری اسلامی ایران و کشورهای هم‌جوار تعیین می‌شود. اهالی دو طرف مرز می‌توانند کالاها و محصولات مورد نیاز خود را با رعایت مقررات صادرات و واردات و ضوابط مقرر در این ماده برای دادوستد در بازارچه های مرزی عرضه کنند. ایران با توجه به دارا بودن بیش از ۶۰۰۰ کیلومتر مرز زمینی با کشورهای مختلف، دارای بازارچه‌های مرزی فراوانی است (محمدی و فخر فاطمی، ۱۳۸۴: ۵۵).

جدول ۱. مهم‌ترین بازارچه‌های مرزی ایران

بازارچه مرزی سرو ارومیه	بازارچه مرزی صنم بلاغی پلدشت
بازارچه مرزی ساری سو ماکو	بازارچه مرزی تمرچین
بازارچه مرزی اروندکنار	بازارچه مرزی مهران
بازارچه مرزی پیرانشهر	بازارچه مرزی جوانرود
بازارچه مرزی میرجاوه	بازارچه مرزی بیله سوار
بازارچه مرزی اینچه برون	بازار بزرگ ساحلی آستارا
بازارچه مرزی جلفا	بازارچه مرزی سیرانبنده
بازارچه مرزی باشماق مریوان	بازارچه مرزی دوغارون
بازارچه مرزی ریمدان	

ماخذ: (https://www.kojaro.com)

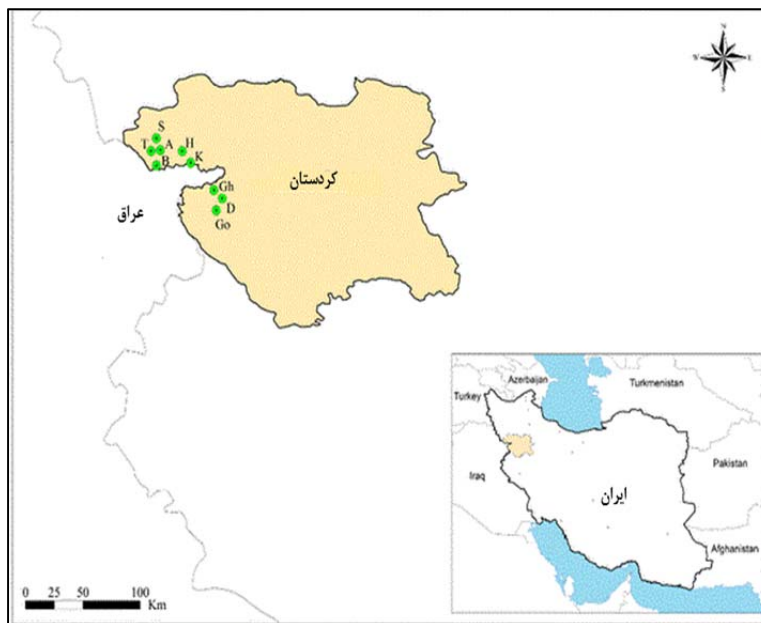

ماخذ: (https://tarkhis.net)

شکل ۱. مهم‌ترین بازارچه‌های مرزی ایران

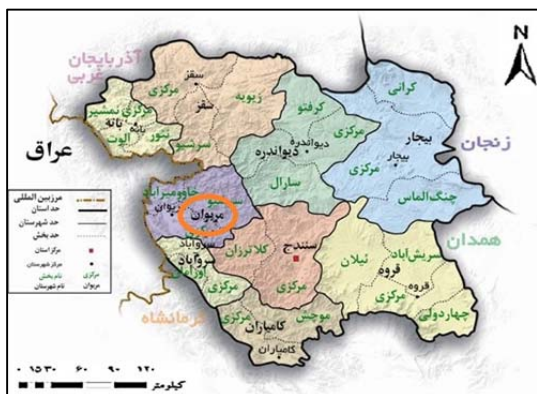
مریوان در ۱۲۵ کیلومتری غرب سنندج قرار دارد (موحد و صمدی، ۱۳۹۰: ۴۵).

مریوان مرکز شهرستان مریوان یکی از شهرستان‌های مهم استان کردستان ایران به شمار می‌رود که در ۱۲۵ کیلومتری غرب شهرستان سنندج، مرکز استان قرار دارد.

شکل ۲. موقعیت استان کردستان

ماخذ: (<https://link.springer.com>)

شکل ۳. موقعیت شهرستان مریوان در استان کردستان

ماخذ: (<https://tarkhis.net>)

شهرستان مریوان بر اساس آخرین تقسیمات کشوری در سال ۱۳۹۰ به ۴ شهر، ۳ بخش، ۶ دهستان و ۱۷۶ آبادی، با ۱۵۱ آبادی دارای سکنه و ۲۵ آبادی خالی از سکنه تقسیم‌بندی شده است. شهرستان مریوان تا قبل از سال ۱۳۳۷ تحت عنوان بخش‌داری مریوان از بخش‌های تابعه شهرستان سنندج بود. در آن زمان کلاترزان، سروآباد و سرشیو جزو حوزه مریوان محسوب می‌شد. با انتزاع کلاترزان

شهر مریوان دارای طول جغرافیایی شرقی حداکثر بین ۴۵ دقیقه و ۴۶ درجه و حداقل بین ۵۸ دقیقه و ۴۵ درجه و عرض شمالی حداکثر ۴۸ دقیقه و ۳۵ درجه و حداقل بین ۱۹ دقیقه و ۳۵ درجه نصف‌النهار گرینویچ قرار دارد که در ارتفاع ۱۳۲۰ متری از سطح دریای آزاد قرار دارد. مریوان از شمال به سقز، از شمال شرقی به دیواندره، از شرق به سنندج، از جنوب شرقی به سروآباد و از شمال غربی به دره شلیر و از غرب کشور هم به شهر پنجوین شهرستان سلیمانیه کشور عراق با ۱۰۰ کیلومتر مرز مشترک محدود می‌شود (کردوانی و شریفی، ۱۳۹۱: ۱۱۵).

جمعیت این شهرستان طبق سرشماری سال ۱۳۹۵، برابر با ۱۹۵۲۶۳ نفر بوده است. در حال حاضر بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ جمعیت کل شهرستان به ۱۹۵۲۶۳ نفر، جمعیت نقاط شهری ۱۵۱۱۸۸ نفر و جمعیت نقاط روستایی ۴۴۰۷۴ نفر است؛ که سومین شهرستان استان کردستان به شمار می‌رود. از جمعیت ۱۹۵۲۶۳ نفری کل شهرستان مریوان تعداد ۹۹۹۵۶ نفر را مردان و تعداد ۹۵۳۰۷ نفر را زنان تشکیل می‌دهند (عابدینی راد، ۱۳۹۲: ۳۳).

سلیمانیه) حدود ۱۳۰ کیلومتر فاصله دارد(عبدالرحمانی و جلیلی، ۱۳۹۴: ۳۷).

شکل ۵. موقعیت منطقه‌ای بازارچه مرزی باشماق

ماخذ: (<https://www.irinnews.org>)

از سال ۱۳۶۹ عملاً فعالیت اقتصادی از طریق مرز باشماق با کردستان عراق شروع شده است و این مبادلات به دلایل قومی و ویژگی‌های خاص منطقه روز به روز تقویت شده و توانسته به عنوان اولین بازارچه مرزی جمهوری اسلامی ایران با کشور عراق بستر مناسبی را جهت فعالیت اقتصادی فراهم نماید. شروع کار بازارچه با مدیریت فرمانداری از سال ۱۳۷۰ تا ۱۳۷۸ بوده است و از سال ۱۳۷۸ تا ۱۳۸۳ مرز به صورت پیمه‌وری اداره می‌شده و نماینده بازرگانی در بازارچه حضور داشته است. در سال ۱۳۸۳ مرز باشماق به صورت رسمی آغاز به کار کرد(زررقانی و دیگران، ۱۳۹۱: ۱۵).

بازارچه مرزی باشماق در غیاب گمرک رسمی کار صادرات و واردات برابر مقررات مربوطه را انجام داده و علاوه بر آن عملیات ترانزیت خارجی از جمله فعالیت‌های اصلی بازارچه بوده به طوری که اکنون بیش از پنجاه شرکت ترانزیت حمل و نقل بین‌المللی عملیات ترانزیت کالا را از مبدأ و یا به مقصد کشورهای خارجی انجام داده و تعداد بیشتری نیز در این رابطه مشغول بکار بوده که در نه ماه سال ۱۳۸۳ به ارزش ۲۹۷۰۲۰۴۸ دلار کالا ارز طریق بازارچه باشماق به مقصد کشورهای خارجی ترانزیت گردیده که عمدتاً آهن قراضه از کشور عراق به مقصد کشورهای شرق آسیا بوده است(قادرزاده و دیگران، ۱۳۹۲: ۱۹۴).

وسعت بازارچه بیش از ۳۲ هکتار بوده که بر اساس برنامه‌ریزی انجام گرفته در همین محل در فضای به وسعت هشت هکتار پروژه احداث بازارچه جدید باشماق که عملیات عمرانی آن از سنوات قبل آغاز شده در دست اقدام بوده که با اتمام این پروژه فعالیت‌های پیمه‌وری بازارچه به این محل

و سروآباد، هم اکنون شهرستان مریوان دارای سه بخش مرکزی، سرشیو و خامویرآباد است. بخش مرکزی شهرستان به مرکزیت شهر مریوان دارای ۳ دهستان و ۷۴ آبادی، با ۶۶ آبادی دارای سکنه و ۸ آبادی خالی از سکنه می‌باشد. دهستان‌های این بخش عبارت‌اند از: دهستان سرکل به مرکزیت شهر کانی دینار، دهستان کوماسی به مرکزیت روستای پیرخضران و دهستان زریبار به مرکزیت روستای مساحت این بخش حدود ۹۴۱ کیلومتر مربع و جمعیت آن تقریباً ۱۲۲۰۶۳ نفر است. بخش سرشیو به مرکزیت شهر چناره دارای ۲ دهستان و ۶۲ آبادی، با ۵۳ آبادی دارای سکنه و ۹ آبادی خالی از سکنه می‌باشد. دهستان‌های این بخش عبارت‌اند از: سرشیو به مرکزیت شهر چناره و دهستان گلچیدر به مرکزیت روستای جانوره مساحت این بخش حدود ۱۰۴۷ کیلومتر مربع و جمعیت آن تقریباً ۳۰۸۹۹ نفر است. بخش خامویرآباد هم به مرکزیت روستای برده‌رشته دارای ۱ دهستان به اسم خامویرآباد و تعداد ۴۰ آبادی، با ۳۲ آبادی دارای سکنه و ۸ آبادی خالی از سکنه است. مساحت این بخش حدود ۳۳۸ کیلومتر مربع و جمعیت آن تقریباً ۱۵۸۱۲ نفر است(شریفی، ۱۳۸۹: ۸۹).

شکل ۴. شهرستان مریوان

ماخذ: (<http://www.ichto.ir>)

در سال ۱۳۷۳ اولین بازارچه مرزی استان کردستان به فاصله تقریبی ۱۷ کیلومتر از شهر مریوان و در جوار روستای مرزی باشماق احداث شد. این بازارچه در ۱۷ کیلومتری شهر مریوان در جوار روستای مرزی باشماق قرار دارد و کالاها به صورت ترانزیت از کردستان عراق وارد و خارج می‌شود. بازارچه مذکور تا اولین شهر مرزی استان سلیمانیه^۱ (شهر پینجویین^۲) حدود ۶ کیلومتر و تا مرکز استان سلیمانیه(شهر

1. Sulaymaniyah Governorate
2. Penjwen

برای تدوین استراتژی بهینه به منظور نقش آفرینی بازارچه‌های مرزی و به ویژه بازارچه مرزی مریوان در موازنه‌سازی و تقارن فضای اقتصادی مناطق مرزی ایران استفاده می‌شود. سوات روشی تحلیلی برای دسته‌بندی عوامل مهم درونی و بیرونی اثرگذار بر سازمان دهی و راهبردها و آینده‌های ممکن و شناسایی توانایی‌ها، کاستی‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها است. SWOT مخفف عبارات قوت‌ها (Strengths)، ضعفها (Weaknesses)، فرصت‌ها (Opportunities) و تهدیدات (Threats) است گام اول در مراحل برنامه ریزی استراتژیک تعیین رسالت، اهداف و ماموریت‌های سازمان است و پس از آن می‌توان از طریق تحلیل SWOT که یکی از ابزارهای تدوین استراتژی است، برای سازمان استراتژی طراحی کرد که متناسب با محیط آن باشد. با استفاده از این تحلیل این امکان حاصل می‌شود که اولاً به تجزیه تحلیل محیط‌های داخلی و خارجی پرداخته و ثانیاً تصمیمات استراتژیکی اتخاذ نمود که قوت‌های سازمان را با فرصت‌های محیطی متوازن سازد.

انتقال پیدا خواهد کرد و در فضای ۲۴ هکتار باقیمانده با عنایت به پیگیری‌های به عمل آمده و پتانسیل‌های موجود در محل برای گمرک رسمی در نظر گرفته شده است (قادرزاده و دیگران، ۱۳۹۲: ۱۹۴). در همین مکان نیز برنامه احداث ۳۰ انبار، ۸ واحد مجتمع خدماتی تجاری در سه طبقه با تعداد هزار اتاق، سردخانه، اماکن غذا خوری و احداث یک رستوران بزرگ، تعدادی مغازه شرکت‌های باربری و نمایندگی سازمان پایانه‌های حمل‌ونقل از سوی بخش خصوصی در دست اقدام می‌باشد که در صورت اجرای این پروژه مرز باشماق از لحاظ امکانات ساختاری متحول خواهد شد و در این راستا استانداری کردستان تغییر مسیر جاده سنندج - مریوان به منظور کوتاه کردن مسافت و دو بانده کردن جاده مریوان به بازارچه را در دست اجرا دارد و با تکمیل آن‌ها مرز باشماق نقش تعیین کننده در دسترسی به بازار کشور عراق (و حتی کشورهای همسایه عراق مانند سوریه) در توسعه صادرات کشور ایفاء خواهد کرد (ویسی و دیگران، ۱۳۹۶: ۵۳۵).

شرح و تفسیر نتایج

در این مقاله از روش تحلیل سوات یا ماتریس SWOT

جدول ۲. تحلیل سوات بازارچه مرزی مریوان

فرصت‌ها (بیرونی)	تهدیدها (بیرونی)
۱O = همسایگی با کشورهای عراق و ترکیه ۲O = داشتن پیوندهای قومی با اقوام عراق و ترکیه ۳O = نامنی و جنگ در عراق ۴O = آب و هوای گرم و نامناسب استان‌های شرقی و جنوبی کشور ۵O = موقعیت دفاعی مطلوب این مناطق نسبت به خلیج فارس ۶O = کمبود نیروی کار در مناطق مجاور ۷O = بازارهای اقتصادی عراق و ترکیه	۱T = بحران خیز بودن عراق ۲T = تنش‌های فی‌مابین ایران و گروه‌های کرد عراق ۳T = حضور نیروهای فرا منطقه‌ای در عراق ۴T = وجود پایگاه‌های نظامی امریکا در عراق و ترکیه ۵T = قاچاق گسترده کالا از مبادی بیرونی به این منطقه ۶T = هجوم ریزگردها از عراق ۷T = تهدیدات آب و هوایی و زیست‌محیطی و هویتی
نقاط قوت (درونی)	نقاط ضعف (درونی)
۱S = جاذبه‌های طبیعی و اکوسیستم‌های ویژه ۲S = میراث فرهنگی و تاریخی غنی ۳S = جنگل‌های بلوط ۴S = آب و هوای معتدل و مطلوب ۵S = کوه‌های سر به فلک کشیده زاگرس ۶S = نیروی انسانی ورزیده و سالم ۷S = کشاورزی و معادن زیرزمینی فراوان	۱W = فقر و توسعه نیافتگی ۲W = بی‌ثباتی مدیریتی و بی‌ثباتی برنامه‌ریزی ۳W = جاده‌ها و راه‌های نامناسب ۴W = قوم‌گرایی و طایفه‌گرایی ۵W = ضعف امکانات گردشگری ۶W = دوری از مرکز سیاسی کشور ۷W = بیکاری گسترده

جدول ۳. ماتریس ارزیابی عوامل داخلی (IFE)

نقاط قوت کلیدی	وزن (۱ تا ۰)	امتیاز وضع موجود (۱ تا ۴)	امتیاز وزن دار	توضیحات	نقاط ضعف کلیدی	وزن (۱ تا ۰)	امتیاز وضع موجود (۱ تا ۴)	امتیاز وزن دار	توضیحات
S _۱ = جاذبه‌های طبیعی و اکوسیستم‌های ویژه	۱	۴	۴		W _۱ = فقر و توسعه‌نیافتگی	۰/۵	۲	۱	
S _۲ = میراث فرهنگی غنی	۰/۵	۳	۱/۵		W _۲ = بی‌ثباتی مدیریتی و بی‌ثباتی برنامه‌ریزی	۱	۱	۱	
S _۳ = جنگل‌های بلوط	۰/۸	۳	۲/۴		W _۳ = جاده‌ها و راه‌های نامناسب	۱	۲	۲	
S _۴ = آب‌وهوای معتدل و مطلوب	۰/۵	۳	۱/۵		W _۴ = قوم‌گرایی و طایفه‌گرایی	۱	۲	۲	
S _۵ = کوه‌های سر به فلک کشیده زاگرس	۰/۳	۳	۰/۹		W _۵ = ضعف امکانات گردشگری	۱	۱	۱	
S _۶ = نیروی انسانی کافی	۰/۵	۳	۱/۵		W _۶ = دوری از مرکز سیاسی کشور	۱	۱	۱	
S _۷ = کشاورزی و معادن زیرزمینی فراوان	۱	۴	۴		W _۷ = بیکاری گسترده و عدم استقرار صنایع	۱	۱	۱	
جمع کل	۴/۶	-	۱۸/۸		جمع کل	۶/۵	۱۰	۹	

جدول ۴. ماتریس‌های ارزیابی عوامل خارجی (EFE)

فرصت‌های کلیدی	وزن (۱ تا ۰)	امتیاز وضع موجود (۱ تا ۴)	امتیاز وزن دار	توضیحات	تهدیدهای کلیدی	وزن (۱ تا ۰)	امتیاز وضع موجود (۱ تا ۴)	امتیاز وزن دار	توضیحات
O _۱ = همسایگی با کشورهای عراق و ترکیه	۱	۴	۴		T _۱ = بحران خیز بودن عراق	۱	۱	۱	
O _۲ = داشتن پیوندهای قومی با اقوام عراق و ترکیه	۰/۵	۳	۱/۵		T _۲ = تنش‌های فی‌مابین ایران و گروه‌های کرد عراق	۱	۲	۲	
O _۳ = نامنی و جنگ در عراق	۰/۸	۴	۳/۲		T _۳ = حضور نیروهای فرا منطقه‌ای در عراق	۱	۲	۲	
O _۴ = آب‌وهوای گرم و نامناسب استان‌های شرقی و جنوبی کشور	۰/۹	۴	۳/۶		T _۴ = وجود پایگاه‌های نظامی آمریکا در عراق و ترکیه	۱	۲	۲	
O _۵ = موقعیت دفاعی مطلوب این مناطق نسبت به خلیج فارس	۱	۳	۳		T _۵ = قاچاق گسترده کالا از مبادی بیرونی به این منطقه	۰/۵	۲	۱	
O _۶ = کمبود نیروی کار در مناطق مجاور	۱	۴	۴		T _۶ = هجوم ریزگردها از عراق	۰/۵	۱	۰/۵	
O _۷ = بازارهای اقتصادی عراق و ترکیه	۱	۴	۴		T _۷ = تهدیدات آب و هوایی و زیست‌محیطی و هویتی	۱	۱	۱	
جمع کل	۶/۲	۲۶	۲۳/۳		جمع کل	۶	۱۱	۹/۵	

۱. امتیاز ۱ - جذاب نمی‌باشد.

۲. امتیاز ۲ - تا حدودی جذاب می‌باشد.

۳. امتیاز ۳ - در حد قابل قبول جذاب است.

۴. امتیاز ۴ - جذابیت بالایی دارد.

جدول ۵. ماتریس برنامه‌ریزی استراتژیک کمی یا QSPM

	وزن	استراتژی WT		استراتژی ST		استراتژی WO		استراتژی SO	
		AS امتیاز جذابیت ^۱	TAS جذابیت کل	AS امتیاز جذابیت	TAS جذابیت کل	AS امتیاز جذابیت	TAS جذابیت کل	AS امتیاز جذابیت	TAS جذابیت کل
تهدیدها									
T _۱ = بحران خیز بودن عراق	۱	۴	۴	۳	۳	۱	۱	۱	۱
T _۲ = تنش‌های فی‌مابین ایران و گروه‌های کرد عراق	۱	۱	۱	۴	۴	۱	۱	۱	۱
T _۳ = حضور نیروهای فرا منطقه‌ای در عراق	۱	۴	۴	۴	۴	۱	۱	۱	۱
T _۴ = وجود پایگاه‌های نظامی امریکا در عراق و ترکیه	۱	۴	۴	۲	۲	۱	۱	۱	۱
T _۵ = قاچاق گسترده کالا از مبادی بیرونی به این منطقه	۰/۵	۱	۰/۵	۳	۱/۵	۱	۰/۵	۱	۰/۵
T _۶ = هجوم ریز گردها از عراق	۰/۵	۴	۲	۱	۰/۵	۱	۰/۵	۱	۰/۵
T _۷ = تهدیدات آب و هوایی و زیست‌محیطی و هویتی	۱	۴	۴	۴	۴	۱	۱	۱	۱
مجموع	۶	۲۲	۱۹/۵	۲۱	۱۹	۷	۶	۷	۶
فرصت‌ها									
O _۱ = همسایگی با کشورهای عراق و ترکیه	۱	۱	۰/۱۵	۱	۱	۴	۴	۴	۴
O _۲ = داشتن پیوندهای قومی با اقوام عراق و ترکیه	۰/۵	۱	۰/۵	۱	۰/۵	۴	۲	۴	۲
O _۳ = ناامنی و جنگ در عراق	۰/۸	۱	۰/۸	۱	۰/۸	۴	۰/۳۲	۴	۰/۳۲
O _۴ = آب‌وهوای گرم و نامناسب استان‌های شرقی و جنوبی کشور	۰/۹	۴	۰/۳۶	۱	۰/۹	۴	۰/۳۶	۴	۰/۳۶
O _۵ = موقعیت دفاعی مطلوب این مناطق نسبت به خلیج فارس	۱	۴	۴	۱	۱	۴	۴	۴	۴

۱. امتیازهای جذابیت به صورت زیر است:
امتیاز ۱ = جذاب نمی‌باشد.
امتیاز ۲ = تا حدودی جذاب می‌باشد.
امتیاز ۳ = در حد قابل قبول جذاب است.
امتیاز ۴ = جذابیت بالایی دارد.

O=۱ کمبود نیروی کار در مناطق مجاور	۱	۱	۱	۱	۱	۲	۲	۴	۴
O=۲ بازارهای اقتصادی عراق و ترکیه	۱	۴	۴	۱	۱	۴	۴	۴	۴
مجموع	۶/۲	۱۶	۱۰	۷	۷	۱۱/۲۲	۱۶/۶۵	۲۹	۱۷/۷۶
ضعف‌ها									
W=۱ فقر و توسعه‌نیافتگی	۰/۵	۳	۱/۵	۱	۰/۵	۱	۰/۵	۱	۰/۵
W=۲ بی‌ثباتی مدیریتی و بی‌ثباتی برنامه‌ریزی	۱	۳	۳	۱	۱	۱	۱	۱	۱
W=۳ جاده‌ها و راه‌های نامناسب	۱	۲	۲	۱	۱	۴	۴	۱	۱
W=۴ قوم‌گرایی و طایفه‌گرایی	۱	۳	۳	۱	۱	۱	۱	۱	۱
W=۵ ضعف امکانات گردشگری	۱	۲	۲	۱	۱	۴	۴	۱	۱
W=۶ دوری از مرکز سیاسی کشور	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱
W=۷ بیکاری گسترده	۱	۲	۲	۱	۱	۴	۴	۱	۱
مجموع	۶/۵	۱۶	۱۴/۵	۷	۶/۵	۱۶	۱۵/۵	۷	۶/۵
قوت‌ها									
S=۱ جاذبه‌های طبیعی و اکوسیستم‌های ویژه	۱	۱	۱	۴	۴	۱	۱	۴	۴
S=۲ میراث فرهنگی و تاریخی غنی	۰/۵	۱	۰/۵	۴	۰/۲۰	۱	۱	۴	۰/۲۰
S=۳ جنگل‌های بلوط	۰/۸	۱	۰/۵	۴	۰/۳۲	۱	۱	۴	۰/۳۲
S=۴ آب‌وهوای معتدل و مطلوب	۰/۵	۱	۰/۵	۴	۰/۲۰	۱	۰/۵	۴	۰/۲۰
S=۵ کوه‌های سر به فلک کشیده زاگرس	۰/۳	۱	۰/۳	۴	۰/۱۲	۱	۰/۳	۴	۰/۱۲
S=۶ نیروی انسانی کافی	۰/۵	۱	۰/۵	۴	۰/۲۰	۱	۰/۵	۴	۰/۲۰
S=۷ کشاورزی و معادن زیرزمینی فراوان	۱	۱	۱	۴	۴	۱	۱	۴	۴
مجموع	۴/۶	۷	۳/۳	۳۲	۹	۷	۵/۳	۳۲	۹/۳
جمع TAS	۲۳	۶۱	۴۷/۳	۶۷	۴۱/۵	۴۱/۲۲	۴۳	۷۵	۳۷/۸۰

تهران، شهید بهشتی، علامه طباطبایی ره و نیز دانشگاه خوارزمی و حجم نمونه نیز ۵۰ نفر تعیین شده است.

جامعه آماری این مقاله دانشجویان کارشناسی ارشد و دکترای جغرافیای سیاسی و نیز روابط بین‌الملل دانشگاه‌های

جدول ۶. جامعه آماری پژوهش

تحصیلات		جنسیت		سن			حجم نمونه	جامعه آماری
دکتری	فوق لیسانس	زن	مرد	۳۵-۳۰	۳۰-۲۶	۲۵-۲۳		
۱۸	۳۲	۱۷	۳۳	۱۵ نفر	۲۵ نفر	۱۰ نفر	۵۰ نفر	دانشجویان کارشناسی ارشد و دکترای جغرافیای سیاسی تهران، شهید بهشتی، علامه طباطبایی ره و نیز دانشگاه خوارزمی

منبع: (یافته‌های پژوهش)

جدول ۷. سنجش وزن سنجه‌ها^۱ با استفاده از AHP

قوت اساسی	ضعف قوت	ضعف اساسی	وزن (۱ تا ۴) ^۳	ضریب (۱ تا ۰) ^۲		
		*	۴	۱	۱W = فقر و توسعه نیافتگی	عوامل داخلی
		*	۴	۱	۲W = بی‌ثباتی مدیریتی و بی‌ثباتی برنامه‌ریزی	
		*	۳	۰/۵	۳W = جاده‌ها و راه‌های نامناسب	
		*	۳	۱	۴W = قوم‌گرایی و طایفه‌گرایی	
		*	۳	۰/۵	۵W = ضعف امکانات گردشگری	
		*	۲	۰/۷	۶W = دوری از مرکز سیاسی کشور	
		*	۳	۱	۷W = بیکاری گسترده	
*			۴	۱	۱S = جاذبه‌های طبیعی و اکوسیستم‌های ویژه	
	*		۳	۰/۵	۲S = میراث فرهنگی و تاریخی غنی	
*			۴	۱	۳S = جنگل‌های بلوط	
*			۴	۱	۴S = آب‌وهوای معتدل و مطلوب	
	*		۲	۰/۵	۵S = کوه‌های سر به فلک کشیده زاگرس	
	*		۲	۰/۵	۶S = نیروی انسانی کافی	
*			۴	۱	۷S = کشاورزی و معادن زیرزمینی فراوان	
*			۴	۱	۱O = همسایگی با کشورهای عراق و ترکیه	عوامل خارجی
	*		۳	۰/۵	۲O = داشتن پیوندهای قومی با اقوام عراق و ترکیه	
*			۴	۱	۳O = نامنی و جنگ در عراق	
*			۴	۱	۴O = آب‌وهوای گرم و نامناسب استان‌های شرقی و جنوبی کشور	
*			۴	۱	۵O = موقعیت دفاعی مطلوب این مناطق نسبت به خلیج فارس	
	*		۲	۰/۵	۶O = کمبود نیروی کار در مناطق مجاور	
*			۴	۱	۷O = بازارهای اقتصادی عراق و ترکیه	
	*		۴	۱	T = بحران خیز بودن عراق	

۱. برای تعیین نمره نهایی هر عامل، ضریب هر عامل را در نمره آن ضریب کنیم.

مجموع نمره‌های نهایی هر عامل را محاسبه کنیم تا نمره نهایی آن مشخص شود.

اگر میانگین آن‌ها کمتر از ۲/۵ باشد یعنی از نظر عوامل داخلی دچار ضعف بوده و اگر نمره میانگین بیشتر از ۲/۵ باشد دارای قوت است.

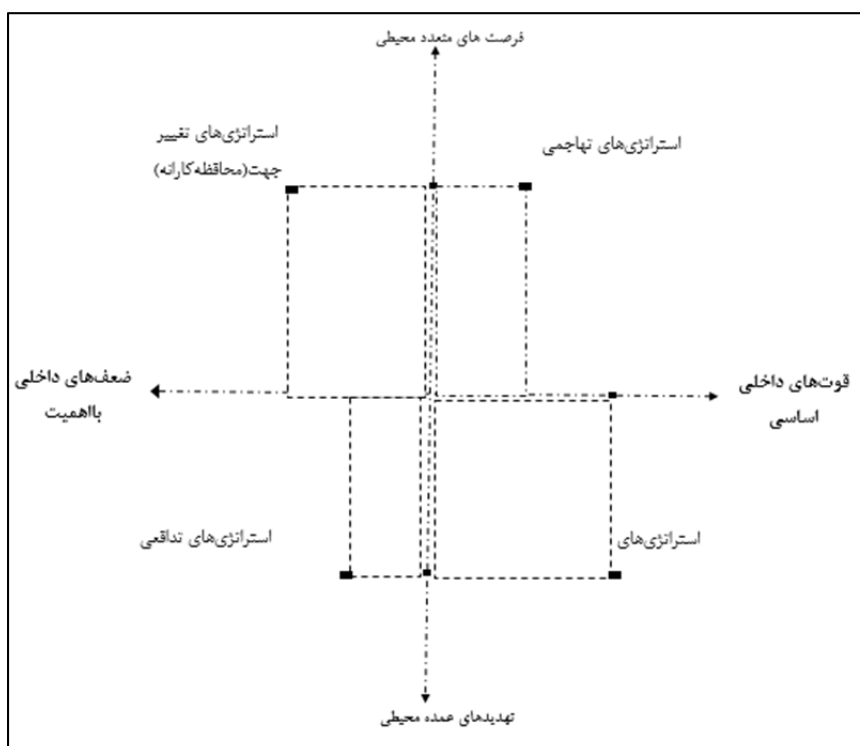
۲. عدد صفر (بدون اهمیت) تا یک (بسیار مهم)

۳. نمره ۱ نشان دهنده ضعف اساسی، نمره ۲ ضعف کم، نمره ۳ بیانگر نقطه قوت و نمره ۴ نیز نشان دهنده قوت بسیار بالا.

		*	۴	۰/۵	T _۱ = تنش‌های فی‌مابین ایران و گروه‌های کرد عراق
		*	۳	۱	T _۲ = حضور نیروهای فرا منطقه‌ای در عراق
		*	۲	۰/۵	T _۳ = وجود پایگاه‌های نظامی امریکا در عراق و ترکیه
		*	۲	۱	T _۴ = قاچاق گسترده کالا از مبادی بیرونی به این مناطق
	*		۴	۱	T _۵ = هجوم ریز گردها از عراق
	*		۴	۱	T _۶ = تهدیدات آب و هوایی و زیست‌محیطی و هویتی

جدول ۸. ماتریس SWOT

ضعف‌ها w	قوت‌ها s	ماتریس SWOT برنامه‌ریزی بازارچه مرزی مریوان
WO ₁ = افزایش مراودات و مبادلات اقتصادی با مناطق و کشورهای مجاور با احداث راه‌ها و زیرساخت‌های مناسب و ناوگان حمل‌ونقل مناسب	SO ₁ = ایجاد تسهیلات برای گردشگری و سرمایه‌گذاری در زمینه‌های مختلف داخلی و خارجی SO ₂ = شناساندن پتانسیل‌های بازارچه مرزی مریوان با برگزاری همایش‌ها و سمینارها	فرصت‌ها O
WT ₁ = افزایش انسجام ملی و تقویت هویت ایرانی در استان کردستان	ST ₁ = استقرار صنایع مهم در این منطقه	تهدیدها T

شکل ۶. الگوی ارزیابی و انتخاب استراتژی

زمینه‌های مختلف داخلی و خارجی و شناساندن پتانسیل‌های بازارچه مرزی می‌یوان با برگزاری همایش‌ها و سمینارها استراتژی‌های تهاجمی مناسب به شما می‌آیند.

۴- استراتژی‌های تدافعی (WT)

چهارمین استراتژی مطلوب بازارچه مرزی می‌یوان استراتژی‌های تدافعی است. هدف از این استراتژی، کم کردن نقاط ضعف داخلی و دوری از تهدیدات ناشی از محیط خارجی است. این راهبرد مربوط به وضعیت خارجی بازارچه مرزی می‌یوان است و نقاط مثبت (فرصت‌های) آن را در ارتباط با بیرون ارزیابی می‌کند. این راهبرد بر اساس توانمندی‌های بازارچه مرزی می‌یوان در مقابل تهدیدات بنا شده است و هدف آن افزایش توانمندی‌های موجود و کاهش تهدیدات است. این مقاله استراتژی افزایش انسجام ملی و تقویت هویت ایرانی در استان کردستان را پیشنهاد می‌کند.

بحث و نتیجه‌گیری

در این مقاله با استفاده از مدل سوات تلاش شده است با طبقه‌بندی و تحلیل شاخص‌های درونی و بیرونی و نیز بررسی توانایی‌ها، کاستی‌ها، فرصت‌ها و تهدیدات اقتصادی بازارچه‌های مرزی برای موازنه و تقارن فضای اقتصادی مناطق مرزی ایران با سایر مناطق به تحلیل و بررسی نقش بازارچه‌های مرزی در موازنه‌سازی فضای اقتصادی مناطق مرزی ایران با سایر مناطق پرداخته شود و برای سنجش وزن سنج‌ها نیز از فرایند تحلیل سلسله مراتبی (AHP) استفاده شده است. کشور ایران دارای همسایگان متعدد و مرزهای مشترک طولانی با کشورهای همسایه است. در دو سوی مرز افراد بومی سکونت دارند که از گذشته‌های دور از طریق تبادل کالا با اشخاص آن سوی مرز، نیازمندی‌های خود را بر طرف می‌کردند. از سوی دیگر، پژوهش‌ها نشان می‌دهند که در اکثر مناطق مرزی کشور، افراد ساکن فاقد امکانات رفاهی و توسعه‌ای مناسب بوده‌اند و این مشکل باعث افزایش مهاجرت مردم این مناطق و همچنین رواج قاچاق در بین آن‌ها شده است (محمدی و فخر فاطمی، ۱۳۸۴: ۲۶).

در مجموع، اقتصاد مناطق مرزی می‌تواند نقشی اساسی در ترقی و پیشرفت توسعه اقتصادی نواحی مرزی، بهبود استانداردهای زندگی مردم، کاهش فقر، توزیع مناسب درآمد، ایجاد روابط دوستی و آشنایی بیشتر، تسریع همکاری‌های بیشتر بین نواحی مرزی داشته باشند.

با توجه به شکل فوق بهترین استراتژی‌ها پیشنهادی برای مدیریت و برنامه‌ریزی بازارچه مرزی می‌یوان به ترتیب امتیاز عبارت‌اند از:

۱- استراتژی‌های رقابتی (ST)

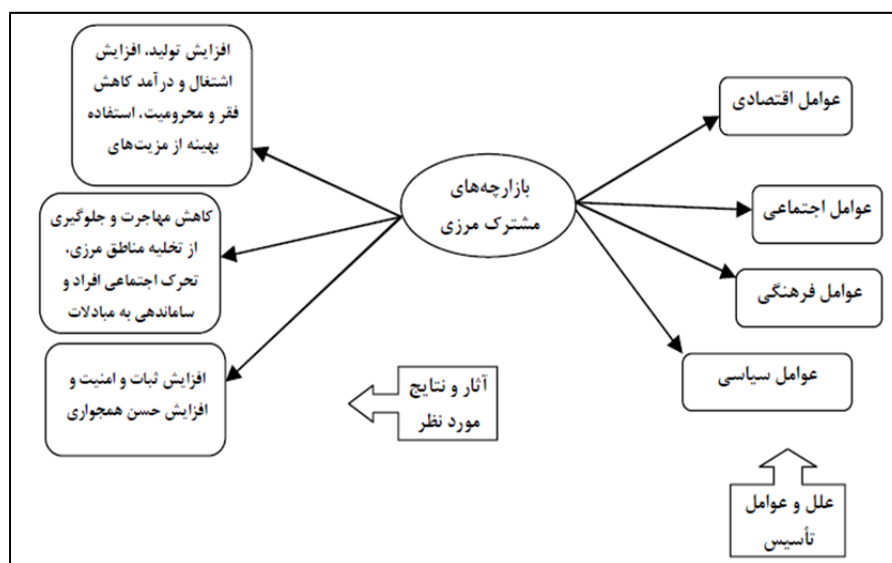
اولین استراتژی مطلوب برای مدیریت و برنامه‌ریزی بازارچه مرزی می‌یوان استراتژی‌های رقابتی است. در این استراتژی هدف این است که روش‌هایی استفاده شود تا با استفاده از نقاط قوت داخلی از تأثیر منفی تهدیدات خارجی جلوگیری شود و حتی سعی شود تهدیدات از بین بروند. این راهبرد مربوط به وضعیت خارجی بازارچه مرزی می‌یوان است و نقاط منفی (تهدیدات پیش روی) آن را در ارتباط با بیرون ارزیابی می‌کند. هدف این راهبرد، کاهش تهدیدها تا حد امکان است. بدین منظور در این مقاله استقرار صنایع مهم به عنوان استراتژی‌های رقابتی پیشنهاد می‌گردد. راهبردهای بهره‌برداری از منابع معدنی و کشاورزی شهر مرزی می‌یوان با استفاده از نیروی کار محلی برای توسعه صادرات، گسترش فعالیت‌های کشاورزی با استفاده از امکانات طبیعی کشاورزی و نیروهای انسانی بومی شهرهای مرزی برای ایجاد صنایع تبدیلی وابسته به محصولات کشاورزی و ایجاد زمینه مناسب برای بهره‌مندی از خلاقیت و نوآوری جوانان در کارآفرینی و بنگاه‌های زودبازده پیشنهاد می‌شود.

۲- استراتژی‌های محافظه‌کارانه (WO)

دومین استراتژی مطلوب برای بازارچه مرزی می‌یوان استراتژی‌های محافظه‌کارانه است. در این استراتژی هدف این است که از مزیت‌های موجود در فرصت‌ها برای جبران نقاط ضعف استفاده شود. این راهبرد مربوط به وضعیت داخلی بازارچه مرزی می‌یوان است و نقاط منفی (ضعف‌های) آن را ارزیابی می‌کند. این مقاله استراتژی افزایش مرادوات و مبادلات اقتصادی با مناطق و کشورهای مجاور با احداث راه‌ها و زیرساخت‌های مناسب و ناوگان حمل‌ونقل مناسب را به‌عنوان استراتژی‌های محافظه‌کارانه پیشنهاد می‌کند.

۳- استراتژی‌های تهاجمی (SO)

با اتخاذ این استراتژی بازارچه مرزی می‌یوان با تکیه بر قوت‌های داخلی، بیشترین بهره را از فرصت‌های خارجی می‌برد. این راهبرد می‌تواند یک حالت هم‌افزایی در بازارچه مرزی می‌یوان ایجاد کند. متولیان بازارچه مرزی می‌یوان اگر مایل‌اند در این موقعیت قرار داشته باشند باید بتوانند با بهره‌گیری از توانمندی‌ها، استفاده از فرصت‌ها را به حداکثر برسانند. ایجاد تسهیلات برای گردشگری و سرمایه‌گذاری در

شکل ۷. اهداف تشکیل بازارچه‌های مرزی (زرقانی و دیگران، ۱۳۹۱: ۶)

اقتصادی و ملی قرار داده است. به سخن دیگر ساماندهی بازارچه‌های مرزی دارای نقش پراهمیتی در اقتصاد نواحی مرزی می‌باشد و باعث بهبود زندگی ساکنان نقاط مرزی می‌شود و می‌تواند توسعه همکاری‌های متقابل اقتصادی، گسترش بازارهای محلی، ایجاد صلح و ثبات در این مناطق مرزنشین و بالاخره بهبود امنیت در مناطق مرزنشین را موجب شوند. تبعیض و نابرابری در بهره‌مندی از فرصت‌های شغلی ایجاد اشتغال و درآمد مهم‌ترین عاملی است که بیشتر استان‌های مرزنشین گرفتار آن‌اند که پیامدهایی چون فقر، مهاجرت، قاچاق را در پی دارد. در این میان بی‌توجهی مرکز نسبت به نقاط پیرامونی دامنه این مسائل را هرچه گسترده‌تر کرده است. چنین امری ساکنین این مناطق را واداشته تا شیوه‌های کسب‌وکار بهره‌گیری از موقعیت مرزی خود را متنوع سازند و در برابر فشارهای رسمی، راه‌های جدیدی را بیازمایند. دولت‌ها نیز در برابر چنین وضعی به دنبال راهکارهایی برای کاهش تبعات منفی اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی هستند که یکی از راهکارهای رسمیت بخشیدن به دادوستد کالا در برخی مبادی مرزی و در قالب بازارچه‌های مرزی است.

نتایج این مقاله نشان می‌دهد که استراتژی مطلوب موازنه و تقارن فضای اقتصادی مناطق مرزی ایران با سایر مناطق استراتژی‌های رقابتی است. در این استراتژی هدف این است که روش‌هایی استفاده شود تا با استفاده از نقاط قوت داخلی از تأثیر منفی تهدیدات خارجی جلوگیری شود و

امروزه برنامه‌ریزی منطقه‌ای به‌ویژه برای توسعه مناطق محروم و عقب‌مانده در بسیاری از کشورها ضرورت تام یافته است. نمونه این‌گونه سیاست‌ها را در تشویق و ترغیب صنایع به استقرار در نواحی فراتر از پایتخت و یا مادر شهرها می‌توان دید و یا در مکان‌یابی مناسب برای مراکز بازار یا توزیع بهینه تسهیلات اعتباری و گسترش شبکه راه‌ها در یک منطقه به منظور شتاب بخشیدن به توسعه کشاورزی جستجو کرد. بسیاری از دولت‌های منطقه، برای دستیابی به رشد متوازن‌تر فضایی و نیز رشد متوازن‌تری میان مناطق شهری و روستایی، به توسعه روستایی توجه ویژه‌ای معطوف می‌دارند.

اگر فرآیند توسعه فضایی مناطق مرزی را کوششی هوشمندانه جهت ارتقای سطح کیفی زندگی مردم ساکن مرز بدانیم، باید ادعان داشت که نیاز کشوری همچون ایران به خاطر پراکندگی منابع آب و خاک و سکونتگاه‌های آن به فرآیند توسعه مرزی بسیار مشهود است. همچنین با توجه به تعداد و افراد ساکن در مرزها و نوع تعامل آن‌ها با مردمان آن سوی مرز تأثیرات اقتصادی، فرهنگی و امنیتی ویژه‌ای را رقم خواهد زد. ساماندهی این تعاملات از طرفی و عدم ثبات جمعیتی مناطق مرزنشین نبود تعادل‌های منطقه‌ای و فضایی، بین مرزها و مرکز از طرف دیگر، تأثیرات عمده‌ای در روند توسعه فضایی در مناطق مرزی برجای گذاشته است، به‌گونه‌ای که مکان‌های جمعیتی حاشیه مرز را در انزوای اجتماعی-

نقش مثبت تأسیس بازارچه‌های مرزی بر ایجاد و افزایش امنیت پایدار در مناطق مرزی سیستان و بلوچستان است. زرقانی (۱۳۹۱) بیان می‌کند که بازارچه مرزی باشماق شهرستان مریوان موجب کاهش فعالیت‌های قاچاق و افزایش ارتباطات و تسهیل عبور و مرور بین استان‌های کردنشین دو سوی (ایران و عراق) مرز شده است، در تطابق با این امر، در پژوهش حاضر نیز تأسیس بازارچه موجب تسهیل عبور و مرور و کاهش فعالیت‌های قاچاق نسبت به دوره قبل از تأسیس آن شده بود.

پیشنهادها

- استقرار صنایع مهم به‌عنوان استراتژی‌های رقابتی
- بهره‌برداری از منابع معدنی و کشاورزی شهر مرزی مریوان با استفاده از نیروی کار محلی برای توسعه صادرات
- گسترش فعالیت‌های کشاورزی با استفاده از امکانات طبیعی کشاورزی و نیروهای انسانی بومی شهرهای مرزی برای ایجاد صنایع تبدیلی وابسته به محصولات کشاورزی
- ایجاد زمینه مناسب برای بهره‌مندی از خلاقیت و نوآوری جوانان در کارآفرینی و بنگاه‌های زودبازده

حتی سعی شود تهدیدات از بین بروند. این راهبرد مربوط به وضعیت خارجی بازارچه مرزی مریوان است و نقاط منفی (تهدیدات پیش روی) آن را در ارتباط با بیرون ارزیابی می‌کند. هدف این راهبرد، کاهش تهدیدها تا حد امکان است. نتایج حاصله با نتایج پژوهش اسماعی لزاده (۱۳۹۲) مغایرت دارد، زیرا این پژوهش نشان می‌دهد که بازارچه مرزی مریوان توانسته است موجب توسعه اقتصادی منطقه شود اما در مهار فعالیت‌های غیررسمی و قاچاق ناتوان بوده است. همچنین پاوانلو (۲۰۱۰) در تحقیق دیگری در راستای یافته‌های پژوهش حاضر در ارتباط با تأثیر بازارهای مرزی بر توسعه اقتصادی و اجتماعی نواحی مرزی کنیا و اتیوپی بیان می‌کند که این بازارها موجب افزایش در آمد، اشتغال و کاهش آسیب‌پذیری ساکنین از خشکسالی شده است، نتایج پژوهش عاشری (۱۳۹۱) نیز بیان می‌کنند که فعالیت بازارچه مرزی شیخ صالح جوانرود در استان کرمانشاه با ایجاد اشتغال مستقیم و غیرمستقیم، افزایش تحرک شغلی، کاستن از مهاجرت، توانسته امنیت نسبی را از لحاظ اقتصادی - اجتماعی ایجاد نماید. همچنان که این پژوهش نقش بازارچه را در موازنه‌سازی و تقارن فضای اقتصادی مناطق مرزی ایران اثبات نمود، نتایج پژوهش احمدپور (۱۳۹۱) نیز بیانگر

منابع

- امیر احمدی، هوشنگ (۱۳۷۵)، پویایی شناسی توسعه و نابرابری استان‌ها در ایران (۶۳-۱۳۳۵)، ترجمه علی طایفی، فصلنامه اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۱۱۰ و ۱۰۹.
- بختیاری، صادق (۱۳۸۱)، تحلیلی مقایسه‌ای از توسعه صنعتی استان‌های مختلف کشور، فصلنامه پژوهش نامه بازرگانی، شماره ۲۲.
- قرخلو، مهدی و کیومرث حبیبی (۱۳۸۵)، تحلیل مهاجرت در ارتباط با سطح توسعه یافتگی استان‌های کشور با استفاده از تکنیک‌های برنامه ریزی، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۸۱.
- محمودی، محمدجواد (۱۳۷۰)، نابرابری‌های صنعتی در استان‌های مختلف ایران، فصلنامه تحقیقات اقتصادی، شماره ۴۳.
- مشکینی، ابوالفضل و سمیه محمدی حمیدی و محمد ویسیان (۱۳۹۶)، بررسی توسعه یافتگی استان‌های مرزی در راستای امنیت پایدار با استفاده از مدل ویکور، فصلنامه علوم و فنون مرزی، شماره ۲۱
- علینقی، امیرحسین (۱۳۷۸)، داده‌هایی از عدم تعادل در جامعه ایران؛ استان‌های مرزی، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره ۵ و ۶.
- پاشالو، احد و محمد زهدی گهرپور و جلیل دلشاد زاد و احمد پاشالو (۱۳۹۳)، بررسی تطبیقی آثار بازارچه‌های مرزی در توسعه نواحی مرزی (بازارچه‌های مرزی رازی و سرو)، فصلنامه علوم و فنون مرزی، شماره ۹.
- محمدی، حمید رضا و علی اکبر فخر فاطمی (۱۳۸۴)، نقش بازارچه‌های مرزی در توسعه فضایی مناطق مرزی (پژوهش موردی: بازارچه مرزی باجگیران)، فصلنامه ژئوپلیتیک، شماره ۱.
- موحد، علی و محمد حسین صمدی (۱۳۹۰)، ارزیابی کمی و کیفی کاربردی اراضی شهر مریوان، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۷۸.
- کردوانی، پرویز و صلاح شریفی (۱۳۹۱)، میزان توسعه‌یافتگی

کیفی تأثیرات بازارچه های مرزی بر تداوم پدیده قاچاق، فصلنامه جامعه شناسی کاربردی، شماره ۵۱.

ویسی، فرزاد و محمد صدیق قربانی و عدنان داستوار (۱۳۹۶)، تحلیل اثر بازارچه‌های مرزی بر معیشت پایدار پس‌کرانه‌های روستایی (مورد مطالعه: بخش خاومیرآباد شهرستان مریوان)، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، شماره - ۳۱.

محمدی، حمیدرضا و علی اکبر فخر فاطمی (۱۳۸۵)، نقش بازارچه‌های مرزی در توسعه فضایی مناطق مرزی، فصلنامه ژئوپلیتیک، س ۱، ش ۱.

بهرامی، رحمت‌الله (۱۳۹۶)، تحلیل اثرات کالبدی طرح هادی بر اساس میزان رضایت مندی جامعه روستایی (مطالعه موردی دهستان نگل شهرستان سنندج)، نشریه علمی - پژوهشی برنامه ریزی توسعه کالبدی، سال دوم، شماره ۴ (سری جدید)، پیاپی ۸.

سعیدی، عباس (۱۳۹۲)، مفاهیم بنیادین در برنامه ریزی کالبدی - فضایی (بخش دوم)، نشریه برنامه‌ریزی توسعه کالبدی، سال اول، شماره سوم.

در دهستان‌های شهرستان مریوان: مطالعه موردی بخش مرکزی، فصلنامه روستا و توسعه، سال پانزدهم، شماره ۳.

عابدینی راد، آرزو (۱۳۹۲)، بررسی تأثیر حضور اتباع خارجی بر تغییرات فرهنگی شهرهای مرزی (مورد مطالعه: شهر مریوان استان کردستان)، فصلنامه علوم و فنون مرزی، شماره ۷.

شریفی، صلاح (۱۳۸۹)، نقد و شناخت شناسی طرح سند آمایش استان کردستان در سال ۱۳۹۰ بر اساس مدل تحلیلی SWOT، فصلنامه اندیشه جغرافیایی، شماره ۸.

عبدالرحمانی، رضا و حسن جلیلی (۱۳۹۴)، تأثیر تبادلات انتظامی، فرهنگی، اجتماعی بازارچه های مرزی بر امنیت عمومی استان کردستان، فصلنامه علوم و فنون مرزی، شماره ۱۳.

زرقانی، سید هادی، صباح مهدی زاده و هادی اعظمی (۱۳۹۱)، تحلیل بازتاب های سیاسی - فضایی بازارچه های مرزی (نمونه موردی بازارچه مرزی باشماق مریوان)، فصلنامه برنامه ریزی و آمایش فضا، دوره شانزدهم - شماره ۱.

قادرزاده، امید و احمد محمدپور و امید قادری (۱۳۹۲)، مطالعه forthcoming, April 2012, Third World Quarterly.

Daastol, Arno M. 2011, Friedrich List's Heart, Wit and Will: Mental Capital as the Productive Force of Progress, Cand. Oecon. & Cand. Mag. in partial fulfilment of the requirements for the degree of Doctor rerum politicarum (Dr. rer. pol.) in the subject of Economics to Universität Erfurt, Staatswissenschaftliche Fakultät Erfurt, Germany www.uni-erfurt.de November 2011.

<https://www.kojaro.com>
<https://tarkhis.net>
<https://link.springer.com>
<http://www.ichto.ir>
<https://www.irinnews.org>

Tribe, Keith. 2002, Historical Schools of Economics: German and English, Keele Economics Research Papers, website, via www.keele.ac.uk/depts/ec/kerp.

Paul, Darel E. 2000, Theoretical Evolution of International Political Economy, web site at: <http://www.unctad.org/en/pub/pubframe.htm>.

Pires, Armando J. Garcia & Pontes, José P. 2015, Economic development according to Friedrich List, Centre for Applied Research at NHH (SNF), Norwegian School of Economics (NHH), Helleveien 30, 5045.

Watson, M. 2012, Friedrich List's Adam Smith Historiography and the Contested Origins of Development Theory, University of Warwick, Accepted for publication and